

Sygn. akt I UK 182/07

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 4 stycznia 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Józef Iwulski (przewodniczący)
SSN Andrzej Wróbel (sprawozdawca)
SSA Jolanta Pietrzak

w sprawie z odwołania Z. G.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych o emeryturę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 4 stycznia 2008 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 22 listopada 2006 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie:

Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w K. wyrokiem z dnia 6 maja 2005 r. oddalił odwołanie Z. G. (wnioskodawcy) od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych - Oddziału w K. (organ rentowy) z dnia 7 stycznia 2005 r. odmawiającej wnioskodawcy prawa do emerytury.

Sąd Okręgowy ustalił między innymi, że wnioskodawca ur. (...) 1944 r., z zawodu dyrygent, w grudniu 2004 r. wystąpił z wnioskiem o przyznanie emerytury w związku z ukończeniem 60 lat życia i wykonywaniem pracy w warunkach szczególnych. Sąd nie znalazł podstaw do zmiany zaskarżonej decyzji, bowiem wnioskodawca nie spełnił warunków zawartych w art. 27, 29 i 32 ust. 1 i 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.). Sąd Okręgowy stwierdził, iż § 12 tego rozporządzenia jednoznacznie stanowi, że emeryturę może otrzymać osoba, która ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat działalności twórczej lub artystycznej i wykonywała jeden z wymienionych w przepisie zawodów m. in. dyrygentki. Zdaniem Sądu Okręgowego płeć osoby uprawnionej do uzyskania świadczeń emerytalnych została w tym przepisie jednoznacznie określona, nie można więc dowolnie przyjmować, że dotyczy także mężczyzn.

W apelacji od powyższego wyroku wnioskodawca zarzucił naruszenie przepisów art. 27, 29, 32 ust. 1 i 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a także § 12 ust. 1 lit. d rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze w związku z art. 11² k.p. przez odmowę przyznania wnioskodawcy zatrudnionemu na stanowisku dyrygenta prawa do wcześniejszej emerytury. Ponadto zarzucił sprzeczność ustaleń Sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego poprzez przyjęcie, że tylko kobiecie dyrygentce przysługuje prawo do wcześniejszej emerytury. Wskazując na te podstawy wnioskodawca wniósł o zmianę wyroku Sądu I instancji i poprzedzającej ten wyrok

decyzji organu rentowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, poprzez przyznanie wnioskodawcy prawa do wcześniejszej emerytury od dnia 1 grudnia 2004 r.

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 22 listopada 2006 r. oddalił apelację wnioskodawcy od powyższego wyroku Sądu Okręgowego.

Sąd Apelacyjny zważył, że w sprawie niniejszej bezspornym jest, iż wnioskodawca legitymuje się ponad 40-letnim okresem składkowym i nieskładkowym, w tym ponad 15 - letnim stażem pracy na stanowisku dyrygenta.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, istota sporu sprowadza się do ustalenia uprawnień wnioskodawcy do świadczeń emerytalnych na podstawie art. 32 ust.1 i 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu ubezpieczonym urodzonym przed dniem 1 stycznia 1949 r. zatrudnionym w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przysługuje emerytura w wieku niższym niż określony w art. 27 pkt. 1 tej ustawy.

Dla celów ustalenia uprawnień, o których mowa w art. 32 ust. 1, za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia w podmiotach, w których obowiązują wykazy stanowisk ustalone na podstawie przepisów dotychczasowych. Wymogi, na podstawie których osobom zatrudnionym w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przysługuje prawo do emerytury, w tym wiek emerytalny, rodzaje prac lub stanowisk, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych, tj. rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8 poz. 43 ze zm.). Stosownie do brzmienia § 12 powołanego rozporządzenia pracownik wykonujący działalność twórczą lub artystyczną w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin nabywa prawo do emerytury, jeżeli spełnia łącznie następujące warunki: 1) osiągnął wiek emerytalny wynoszący dla: a) tancerza, akrobaty, gimnastyka, ekwilibrysty, kaskadera - 40 lat dla kobiet i 45 lat dla mężczyzn, b)

solisty wokalisty, muzyka grającego na instrumentach dętych, tresera zwierząt drapieżnych - 45 lat dla kobiet i 50 lat dla mężczyzn, c) artyści chóru, zonglera, komika cyrkowego, aktora teatru lalek - 50 lat dla kobiet i 55 lat dla mężczyzn, d) aktorki, dyrygentki - 55 lat, e) muzyka grającego na instrumentach smyczkowych, perkusyjnych oraz klawiszowych, operatora obrazu filmowego, fotografika - 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn, 2) wiek emerytalny osiągnął w czasie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia, 3) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat działalności twórczej lub artystycznej.

W ocenie Sądu, ustawodawca wskazując w treści powołanego przepisu pracowników wykonujących prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze dokonał rozróżnienia na zawody wykonywane przez mężczyzn i kobiety, poprzez wskazanie w odniesieniu do niektórych zawodów granicy wieku odrębnych dla obu płci (tak, np. w stosunku do zawodu tancerza, akrobaty, gimnastyka, ekwilibrysty, kaskadera „ § 12 ust. 1 pkt 1 lit. a). Natomiast w treści § 12 ust. 1 pkt 1 lit. d wyraźnie wymienione są zawody aktorki i dyrygentki. Wykładnia literalna powyższego przepisu pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż chodzi o zawody wykonywane przez kobiety. Stosując zasadę racjonalnego działania ustawodawcy należy wskazać, iż rozróżnienie to zostało celowo wprowadzone, a tym samym nie ma możliwości zastosowania wykładni rozszerzającej i objęcia dyspozycją §12 ust. 1 pkt 1 lit. d „męskich odpowiedników wskazanych w nim zawodów. Sąd zauważył, iż z uwagi na systemowe rozwiązania regulujące sferę ubezpieczeń społecznych wnioskodawca nie trafnie powołuje się na zakaz dyskryminacji wynikający z art. 11² Kodeksu pracy. Z istoty przepisów odnoszących się do ubezpieczeń społecznych wynika bowiem zróżnicowanie sytuacji prawnej kobiet i mężczyzn w zakresie dotyczącym prawa do emerytury.

Wnioskodawca zaskarżył powyższy wyrok w całości skargą kasacyjną, w której zarzucił naruszenie prawa materialnego poprzez błędną wykładnię przepisu § 12 ust. 1 pkt 1 lit. d rozporządzenia w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze w związku z art. 32 ust. 1, 3 pkt 3 i ust. 4 oraz art. 33 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych poprzez uznanie, że wnioskodawcy

zatrudnionemu na stanowisku dyrygenta nie przysługuje prawo do wcześniejszej emerytury.

Wskazując na powyższe podstawy kasacyjne wniósł o „uchylenie i zmianę orzeczenia i przyznanie wnioskodawcy prawa do emerytury od dnia 25 grudnia 2004 r. ewentualnie o „uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy sądowi drugiej instancji do ponownego jej rozpoznania.”

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Skarga kasacyjna ma uzasadnione podstawy.
2. W rozpoznawanej sprawie jest niesporne, że wnioskodawca, ur. (...)1944 r., legitymuje się ponad czterdziestoletnim okresem składkowym i nieskładkowym, w tym ponad piętnastoletnim stażem pracy na stanowisku dyrygenta. Sporne jest natomiast, czy do dyrygenta, takiego jak wnioskodawca w niniejszej sprawie, ma zastosowanie przepis art. 32 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) stanowiący, że ubezpieczonym urodzonym przed dniem 1 stycznia 1949 r., będącym pracownikami, o których mowa w ust. 2-3, zatrudnionymi w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, przysługuje emerytura w wieku niższym niż określony w art. 27 pkt 1.
3. Zgodnie z art. 32 ust. 2 tej ustawy dla celów ustalenia uprawnień, o których mowa w ust. 1, za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia w podmiotach, w których obowiązują wykazy stanowisk ustalone na podstawie przepisów *dotychczasowych*. Stosownie zaś do przepisu art. 32 ust. 4 ustawy wiek emerytalny, o którym mowa w ust. 1, rodzaje prac lub stanowisk oraz

warunki, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych, z uwzględnieniem ust. 4a. Przepisami dotychczasowymi w rozumieniu przepisu art. 32 ust. 4 tej ustawy są przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8 poz. 43 ze zm.). Z przepisu § 12 ust. 1 pkt 1 lit. d) odczytanego literalnie wynika jednoznacznie, że stosuje się go wyłącznie do dyrygentki, a więc kobiety wykonującej ten zawód, która osiągnęła 55 lat życia i spełnia pozostałe przesłanki wymienione w tym przepisie. W rozpoznawanej sprawie nie budzi też wątpliwości, że gdyby wnioskodawca był kobietą, to nabyłby na podstawie art. 32 ust. 1 ustawy prawo do emerytury w wieku niższym, ponieważ spełnił przesłanki wymienione w tym przepisie w związku z przepisem § 12 rozporządzenia, skoro: 1) wykonywał działalność twórczą lub artystyczną w rozumieniu przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin, 2) osiągnął wymagany tym przepisem wiek emerytalny, 3) wiek ten osiągnął czasie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia, 4) ma wymagany okres zatrudnienia, w tym co najmniej 15 lat działalności twórczej lub artystycznej. Wnioskodawca nie spełnił tylko jednej, wymaganej tym przepisem przesłanki, a mianowicie nie był kobietą, co pozbawiło go prawa do emerytury w wieku niższym.

4. W związku z powyższym, pozbawienie wnioskodawcy prawa do emerytury w wieku niższym nie było skutkiem zastosowania wobec niego kryterium wieku, lecz wyłącznie kryterium płci. Jest to istotna cecha rozpoznawanej sprawy, bowiem zarówno z treści przepisu art. 32 ustawy, jak i tytułu oraz treści rozporządzenia mogłoby wynikać, że niedozwolonym kryterium różnicującym mogłoby być w tym systemie kryterium wieku. Tymczasem dokonane rozporządzeniem wykluczenie dyrygenta, takiego jak wnioskodawca, z systemu emerytur w wieku

niższym jest dyskryminujące nie dlatego, że system ten różnicuje (niższy) wiek emerytalny kobiet i mężczyzn zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, lecz z powodu całkowitego i definitywnego pozbawienia mężczyzn-dyrygentów prawa do emerytury w wieku niższym, przy równoczesnym objęciu kobiet-dyrygentek tym systemem. Sytuacja prawna wykluczonego z systemu tzw. wcześniejszych emerytur mężczyzny-dyrygenta, takiego jak w niniejszej sprawie, jest zatem inna niż sytuacja prawna mężczyzny, taka jak w sprawie P 10/07, w której Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „przepis art. 29 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353, Nr 64, poz. 593, Nr 99, poz. 1001, Nr 120, poz. 1252, Nr 121, poz. 1264, Nr 144, poz. 1530, Nr 191, poz. 1954, Nr 210, poz. 2135 i Nr 236, poz. 2355, z 2005 r. Nr 167, poz. 1397 i Nr 169, poz. 1412 i 1421, z 2006 r. Nr 104, poz. 708 i 711 i Nr 208, poz. 1534 oraz z 2007 r. Nr 17, poz. 95 i Nr 82, poz. 558) w zakresie, w jakim nie przyznaje prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym mężczyźnie, który - odpowiednio jak kobieta, która nabywa to prawo po osiągnięciu wieku 55 lat i co najmniej 30-letniego okresu składkowego i nieskładkowego - osiągnął wiek 60 lat i co najmniej 35-letni okres składkowy i nieskładkowy, jest niezgodny z art. 32 i art. 33 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”(Dz.U. Nr 200, poz. 1445).

5. Zgodnie z wyrokiem ETS z dnia 11 lipca 1991 r. w sprawach połączonych C-87/90, C-88/90 i C-89/90 A. Verholen i inni przeciwko Sociale Verzekeringsbank Amsterdam (Rec. 1991, s. I-03757) prawo wspólnotowe nie zakazuje sądom krajowym dokonywania z własnej inicjatywy oceny zgodności prawa krajowego z bezpośrednio skutecznymi przepisami dyrektyw, której termin implementacji upłynął, nawet wówczas, gdy jednostka nie powołała się na dyrektywę w postępowaniu przed sądem krajowym (pkt 16).

6. W ocenie Sądu Najwyższego, który z własnej inicjatywy rozpoznaje niniejszą skargę kasacyjną w kontekście prawa wspólnotowego, stan faktyczny niniejszej sprawy jest objęty zakresem stosowania dyrektywy Rady z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego nr 79/7 (Dz.U.UE.L.79.6.24, Dz.U.UE-sp.05-1-215). Zgodnie z art. 1 dyrektywy, jej celem jest „stopniowe wprowadzenie w życie, w dziedzinie zabezpieczenia społecznego i innych elementów ochrony socjalnej przewidzianych w art. 3, zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego”.
7. Zakres przedmiotowy dyrektywy wyznacza art. 3 ust. 1 lit. a). Z przepisu tego wynika, iż stosuje się ją do „systemów ustawowych zapewniających ochronę przed ryzykiem ... starości”. W wyroku ETS z dnia 30 stycznia 1997 r. w sprawie C-139/95 Livia Balestra przeciwko Istituto Nazionale Della Previdenza Sociale (INPS) (Rec. 1997, s. I-00549) przyjęto, że wcześniejsza emerytura mieści się w pojęciu ochrony przed ryzykiem starości (pkt 29-31). Zasadę równego traktowania kobiet i mężczyzn stosuje się zatem do przepisów państw członkowskich dotyczących wcześniejszych emerytur (emerytur z obniżonym wiekiem emerytalnym). Nie ma również wątpliwości, że system emerytury w wieku niższym, taki jak w prawie polskim, należy do systemów ustawowych zapewniających ochronę przed ryzykiem starości, o których mowa w art. 3 ust. 1 lit. a) dyrektywy.
8. Zgodnie z przepisem art. 4 ust. 1 dyrektywy zasada równego traktowania oznacza brak jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na płeć, bądź bezpośrednio, bądź pośrednio przez odwołanie, zwłaszcza do stanu cywilnego lub rodzinnego, w szczególności jeżeli chodzi o (...) „zakres

stosowania systemów i warunki objęcia systemami". Nie ma wątpliwości, że zastosowanie przez polskiego prawodawcę kryterium płci jako jednego z warunków nabycia prawa do emerytury w wieku niższym przez osobę wykonującą zawód dyrygenta należy do „zakresu stosowania systemów i warunków objęcia systemami” w rozumieniu powyższego przepisu dyrektywy.

9. Przepis art. 4 ust. 1 dyrektywy jest przepisem bezpośrednio skutecznym (zob. powołany wyżej wyrok w sprawie C-139/95 Livia Balestra, pkt 32), bowiem jako przepis wystarczająco precyzyjny i bezwarunkowy może być powoływany przez jednostki przed sądami krajowymi w celu wykluczenia zastosowania jakiegokolwiek przepisu prawa krajowego niezgodnego z tym przepisem (sprawa 71/85 Niderlandy przeciwko Federatie Nederlandse Vakbeweging, Rec. 1986, s. 3855, pkt 21; sprawa 286/85 McDermott i Cotter przeciwko Minister for Social Welfare i Attorney-General, Rec. 1987, s. 1453, pkt 14; sprawa C-154/92 Remi van Cant przeciwko Rijksdienst voor pensioenen, Rec. 1993 s. I-03811, pkt 18).
10. Odstępstwo od zakazu dyskryminacji przewidziano w art 7. Stosownie do wynikającej z niego derogacji dyrektywa 79/7 nie narusza prawa państw członkowskich do wyłączenia z jej zakresu „ustalenia wieku emerytalnego dla celów przyznania rent i emerytur oraz skutków mogących z tego wynikać w odniesieniu do innych świadczeń”. Odstępstwo to, jako wyjątek od zasady musi być interpretowane wąsko. Obejmuje ono jedynie możliwość zróżnicowania wieku emerytalnego. Tymczasem w niniejszej sprawie przyczyną wykluczenia wnioskodawcy z systemu emerytur z wiekiem niższym nie był wiek emerytalny wnioskodawcy, lecz jego płeć.

11. Wykluczenie kobiet lub mężczyzn w oparciu o kryterium płci z jakiegokolwiek części systemu zabezpieczenia społecznego objętego zakresem zastosowania dyrektywy 79/7 traktowane jest jako naruszenie zakazu dyskryminacji. W powołanej wyżej sprawie C-87/90 A. Verholen ETS orzekł, że dyrektywę 79/7 należy interpretować w taki sposób, że po upływie terminu implementacji zakazuje ona państwom członkowskim utrzymywania w mocy skutków wcześniejszych przepisów prawa krajowego, które w określonych okolicznościach wykluczałyby zamężne kobiety z systemu ubezpieczeń emerytalnych.
12. Z powyższego wynika, iż wykluczenie przez przepisy prawa polskiego dyrygentów-mężczyzn z ustawowego systemu emerytur w wieku niższym wyłącznie ze względu na płeć jest sprzeczne z zasadą równego traktowania, o której mowa w art. 4 dyrektywy, i jako takie jest przejawem bezpośredniej dyskryminacji ze względu na płeć, chyba że różne traktowanie kobiet i mężczyzn wykonujących ten sam zawód dyrygentki (dyrygenta) jest obiektywnie usprawiedliwione ze względu na inne niż płeć kryteria, wartości lub dobra.
13. Ponadto, jak wynika to z utrwalonego orzecznictwa Trybunału, w sprawach dotyczących dyskryminacji sprzecznej z prawem wspólnotowym, dopóki nie zostaną przyjęte środki zmierzające do przywrócenia równego traktowania, poszanowanie zasady równego traktowania może zostać zapewnione jedynie w drodze przyznania osobom należącym do grupy gorzej traktowanej tych samych korzyści, jakie przysługują osobom uprzywilejowanym. W sytuacji tego rodzaju sąd krajowy zobowiązany jest do niestosowania wszelkich dyskryminujących przepisów krajowych bez konieczności żądania lub oczekiwania uprzedniego uchylecia tych przepisów przez ustawodawcę oraz do zastosowania wobec członków gorzej traktowanej grupy przepisów

obowiązujących wobec osób należących do tej drugiej kategorii (wyrok z dnia 28 września 1994 r. w sprawie C-408/92 Avdel Systems, Rec. str. I-4435, pkt 16 i 17; wyrok z dnia 12 grudnia 2002 r. w sprawie C-442/00 Rodríguez Caballero, Rec. str. I-11915, pkt 42 i 43; wyrok z dnia 7 września 2006 r. w sprawie C-81/05 Cordero Alonso, Rec. str. I-7569, pkt 45 i 46; wyrok z dnia 21 czerwca 2007 r. w sprawach połączonych od C-231/06 do C-233/06, Yonkman Zbiory orzecznictwa Trybunału Europejskiego 2007 Strona I-05149, pkt 39). Oznacza to, że do czasu wprowadzenia odpowiednich, wynikających z niniejszego wyroku, zmian ustawodawczych, w tym zmiany przepisu § 12 ust. 1 pkt 1 lit d) rozporządzenia, w sprawach dotyczących emerytury w wieku niższym należy do mężczyzn-dyrygentów stosować wprost przepisy dotyczące kobiet-dyrygentek, a w konsekwencji, że przesłanki nabycia przez mężczyzn-dyrygentów prawa do emerytury w wieku niższym są te same, które są wymagane w odniesieniu do kobiet – dyrygentek. Oczekiwanie na zmianę przepisów przez sądy i odmawianie w tym okresie prawa do emerytury w wieku niższym mężczyznom, którzy spełniają lub spełnili przed datą niniejszego wyroku przewidziane dla kobiet przesłanki nabycia prawa do emerytury w wieku niższym z tytułu wykonywania zawodu dyrygenta, narusza prawo wspólnotowe.

Biorąc powyższe pod rozwagę Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji.